

JONAS DRUNGILAS*

 <https://orcid.org/0000-0002-2037-2923>

Z DOBRZYŃNIA NA ŻMUDŹ

RODZINA MALISZEWSKICH OD KOŃCA XVI DO POŁOWY XVIII WIEKU (MOBILNOŚĆ SPOŁECZNA, MAŁŻEŃSTWA, MAJĄTEK)

Abstract

From Dobrzyń to Samogitia:
The Maliszewski Family from the Late 16th to the Mid-18th Century
(Social Mobility, Marriages, Estates)

The Maliszewski family, bearing the Godziemba coat of arms, originally hailing from Dobrzyń land, made their way to Samogitia by the end of the 16th century. Their migration serves as an illustrative example of social mobility, showcasing how a family seamlessly integrates into a new living environment – an aspect that has been largely overlooked by researchers until now. The research employed the genealogical method, delving into the careers of family members, scrutinising concluded marriages, and examining the estates held by the Maliszewski family from the late 16th to the mid-18th centuries. The analysis revealed distinct stages in the family's marriage policy during this period. The Maliszewski family strategically intermarried with: a) families of Polish origin previously established in the region, b) the local middle nobility, c) families that held significant offices locally and in other regions. This approach strengthened kinship through reciprocal marital 'exchanges' among relatives, such as the case of the Songajło family, and recurrent second- and fourth-generation marriages with the influential Billewicz family, one of the prominent houses in Samogitia. However, the changing patrons (from Jan Karol Chodkiewicz to the Sapiehas and then Benedict Ważyński), limited wealth (absence of private estates until the second half of the 17th century), and subsequently the phenomenon of an indivisible manor house in Judejki, together with 'titular' offices in Dobrzyń and the eastern regions of the Grand Duchy of Lithuania (acquired from the second half of the 17th century) were the factors that signalled a boundary of the family's social mobility in Samogitia, which ultimately came to a conclusion in the mid-18th century with the death of its last representative.

Keywords: Maliszewski family, Jan Karol Chodkiewicz, Sapiehas, Dobrzyń, Samogitia, marriage policy

* Instytut Historii Litwy w Wilnie

 jons.drungilas@gmail.com

Nadesłany 8.03.2023; Nadesłany po poprawkach 5.09.2023; Zaakceptowany 3.01.2024

Rodzina Maliszewskich (herbu Godziemba) nie cieszyła się dotychczas zainteresowaniem badaczy. Krótki artykuł na jej temat napisał Grzegorz Błaszczyk, który stwierdził, że była to rodzina zamożna i utytułowana¹. Szczegółowe badania historii kilku pokoleń konkretnej rodziny – w tym przypadku Maliszewskich – mogą przyczynić się do ukazania zjawiska mobilności społecznej średniej szlachty, tj. tego, w jaki sposób przybyła na Żmudź rodzina zapuściła tam swoje korzenie. W badaniach genealogii Maliszewskich pomocne okazują się trzy aspekty: kariery, małżeństwa i majątek, które najpełniej odzwierciedlają zmiany w statusie rodziny, gdyż początkowo należała ona do drobnej, a po kilku pokoleniach – już do średniej szlachty. Celem niniejszego artykułu jest analiza mobilności społecznej Maliszewskich, osiadłych na Żmudzi od końca XVI do połowy XVIII w. z perspektywy trzech wspomnianych zagadnień (urzędy, małżeństwa, stan majątkowy). Podstawowym źródłem badań jest archiwum dworu w Judejkach, przechowywane obecnie w Bibliotece im. Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie (w zbiorze dokumentów dworów żmudzkich)². W archiwum tego dworu zachowały się różne dokumenty rodziny Maliszewskich, m.in. kwity rachunków, listy, testamenty, inwentarze. Ponadto istotne dla analiz okazały się księgi metryk chrztu z parafii w Żydykach z końca XVII w. (do której Maliszewscy należeli), w których odnaleziono informacje o dotychczas nieznanych członkach tej rodziny³. Pod koniec XVI w. dwór w Judejkach przypadł Maliszewskim, który należał do nich do połowy XVIII w., gdy ostatecznie przejęli go Ważyńscy, inna rodzina polskiego pochodzenia. Wówczas też wymarła żmudzka gałąź rodziny Maliszewskich.

OSIEDLENIE SIĘ – W KRĘGU JANA KAROLA CHODKIEWICZA I SAPIEHÓW

Maliszewo to wieś w ziemi dobrzyńskiej, która od XIV w. należała do rodu herbu Godziemba. Od nazwy miejscowości pochodzi nazwisko rodziny Maliszewskich⁴. W połowie XVI w. znani są mieszkający w Maliszewie: Jakub (1.1) oraz jego trzech synowie, Stanisław (2.1), Maciej (2.2) i Walenty (2.3)⁵. Stanisław

¹ Należy odnotować, że Błaszczyk mylił osoby należące do kilku pokoleń Maliszewskich, żyjące od drugiej połowy XVII w. do pierwszej połowy XVIII w., zob. Grzegorz BŁASZCZYK, *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. 4, Warszawa 2015, s. 36–37.

² Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (dalej cyt. LMAVB), Rankraščių skyrius (dalej cyt. RS), fond 37. Na temat dokumentów należących do tego zbioru pisała Elena TREINIENĖ, *Žemaitijos dvarų dokumentų kolekcija*, Lietuvos istorijos metraštis. 1981 metai, 1982, s. 105–114.

³ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (dalej cyt. LVIA), fond 1569, sygn. 2, 3.

⁴ Jan PAKULSKI, *Ród Godziębów w średniowiecznej Polsce. Studium genealogiczne*, Toruń 2005, s. 173–176.

⁵ Zob. tabela genealogiczna znajdująca się na końcu artykułu.

należał do tamtejszej elity władzy: najpierw był sędzią grodzkim bobrownickim (1564), następnie podsędkiem ziemskim dobrzyńskim (1566–1568), a potem sędzią tegoż sądu (1575–1586)⁶. Możliwe, że z powodu statusu lub wpływu Stanisława Jan (3.1), syn jego młodszego brata Macieja (2.2) trafił pod opiekę młodego Jana Karola Chodkiewicza, a później dzięki pomocy tego patrona osiadł na Żmudzi.

Razem z Janem (3.1) do Wielkiego Księstwa Litewskiego przybył jego brat (?) Jakub (3.2), osiadły w okolicach Szkud⁷. Na podstawie używanego przez Maliszewskich patronimu Maciejowicz można sądzić, że w powiecie wileńskim osiadł inny brat Jana – Maciej (3.3), który około roku 1612/1613 ożenił się z Zofią Jundziłłówną († 1623)⁸, wdową po sędzi ziemskim wileńskim Jerzym Ościku, oraz krewny Stefan (3.4)⁹. Wiadomo, że przedstawiciele Maliszewskich byli obecni w Wielkim Księstwie Litewskim już w XVI w., lecz była to inna rodzina, pochodząca prawdopodobnie z Mazowsza lub Podlasia¹⁰. Natomiast wszyscy czterej wspomniani Maliszewscy w źródłach spotykani są w tym samym okresie, czyli na początku XVII w. Ponadto dwaj z nich mieli taki sam patronim. Ostatecznie urzędy J. K. Chodkiewicza, łączące Żmudź i powiat wileński (starosta żmudzki 1599–1616, wojewoda wileński 1616–1621), pozwalają przypuszczać, że wszyscy wymienieni Maliszewscy pochodzili z ziemi dobrzyńskiej. Po tym, jak wspomniany Jan (3.1) stał się protoplastą gałęzi

⁶ *Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. Krzysztof MIKULSKI, Wojciech STANEK, Zbigniew GÓRSKI, Ryszard KABACIŃSKI (Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. 4, z. 2), Kórnik 1990, s. 189, 193, nr 1580, 1621; Antoni BILIŃSKI, *Szlachta ziemi dobrzyńskiej za ostatnich Jagiellonów*, opr. Zygmunt WDOWISZEWSKI, Warszawa 1932, s. 108.

⁷ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej cyt. AGAD), Archiwum Radziwiłłów (dalej cyt. AR), dział II, księga 11, k. 164; *Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis*, p. 2, coll. Paulus JATULIS (Fontes historiae Lituaniae, t. 4), Roma 1989, s. 52.

⁸ Vilniaus universiteto biblioteka (dalej cyt. VUB), Rankraščių skyrius (dalej cyt. RS), fond 7, księga grodzka wilkomirska za 1613–1618 r., k. 174; Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų spaudinių ir rankraščių skyrius, fond 97, sygn. 110, k. 1; *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 2: *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*, red. Andrzej RACHUBA, Henryk LULEWICZ, Warszawa 2009, s. 172, nr 919.

⁹ VUB, RS, fond 7, księga grodzka wilkomirska za 1622–1624 r., k. 228–229.

¹⁰ O rodzinie Maliszewskich na Mazowszu i Podlasiu zob. Seweryn URUSKI, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 10, Warszawa 1913, s. 142–144. W latach 1565–1567 w powiecie kobryńskim napotkano braci Macieja i Feliksa Maliszewskich oraz w 1575 r. sługę księcia Wawrzyńca Wolskiego, Szymona Maliszewskiego. *Русская историческая библиотека*, т. 33: *Литовская метрика. Отдел первый*, час. 3: *Книги Публичных дел. Переписи войска Литовского*, Петроград 1915 [*Russkaja istoričeskaja biblioteka*, т. 33: *Litovskaja metrika. Otdiel pierwyj*, час. 3: *Knigi Publicznych del. Pieriepsi wojska Litowskogo*, Petrograd 1915], s. 1186; Vytautas ALIŠAUSKAS, Tomasz JASZCZOŁT, Liudas JOVAIŠA, Mindaugas PAKNYs, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, Vilnius 2009, s. 213.

źmudzkiej, nie mamy więcej informacji o gałęzi rodziny osiadłej w powiecie wileńskim.

Możliwe, że w Dobrzyniu młodego Jana Maliszewskiego (*~1570) zwerbował któryś ze sług Krystyny Zborowskiej, matki Jana Karola Chodkiewicza, pochodzącej z Małopolski¹¹. W 1586 r. Maliszewski razem z Chodkiewiczem immatrykulowali się na uniwersytecie w Ingolstadt¹². Nie mamy dalszych informacji na temat jego losów, ale można przypuszczać, że razem z braćmi Chodkiewiczami podróżował po Italii i Malcie¹³. Prawdopodobnie z Chodkiewiczami przybył w 1590 r. do Wielkiego Księstwa Litewskiego, gdzie początkowo Janowi (w 1595 r. określony jako „cziwon kretyngowski”¹⁴) powierzono administrowanie majątku kretyngowskiego, składającego się z dworu i 13 wsi¹⁵. Po pewnym czasie i zdobyciu doświadczenia został wyznaczony administratorem (1602–1617) znacznie większego majątku szkudzkiego („capitaneus Johansbergensis”)¹⁶. Tam jako zarządca nadzorował pobór podatków¹⁷, regulował sprawy handlowe i prawne (w Szkudach funkcjonowało prawo magdeburskie¹⁸), uczestniczył w zastawach gruntowych, należących do szkudzkiego majątku¹⁹. Jest oczywiste, że patron cenił Maliszewskiego. Nieprzypadkowo 23 I 1609 r., po założeniu nowego miasta Karolsztadt (Kretynga) i nadaniu mu prawa magdeburskiego, Maliszewski razem z innymi służebnikami Chodkiewicza (Adamem

¹¹ Starosta źmudzki Jan Chodkiewicz w latach 1573–1578 zastawił dwór w Kretyndze województwie sandomierskiemu Piotrowi Zborowskiemu, a następnie innemu województwie, Janowi Kostce, zob. Российский государственный архив древних актов [*Rossijskij gosudarstwiennyj archiw drevnich aktow*], fond 389, opis 1, cz. 1–2. Korzystano z mikrofilmów przechowywanych w: LVIA, Lietuvos Metrika (dalej cyt. LM), księga nr 257, k. 28v–30; księga nr 272, k. 110.

¹² *Polacy na studiach w Ingolsztacie. Z rękopisów Uniwersytetu Monachijskiego*, wyd. Paweł CZAPLEWSKI, Poznań 1914, s. 29.

¹³ Marian CHACHAJ, *O dacie urodzenia i o edukacji hetmana Jana Karola Chodkiewicza*, [in:] *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII wieku)*, red. Sławomir GÓRZYŃSKI, Mirosław NAGIELSKI, Warszawa 2014, s. 56.

¹⁴ Inwentarz wsi Żejmielan, Żejmielany, 20 IX 1595, VUB, RS, fond 4, sygn. 36927(A-4046), k. 1–2.

¹⁵ LVIA, LM, księga 257, k. 29.

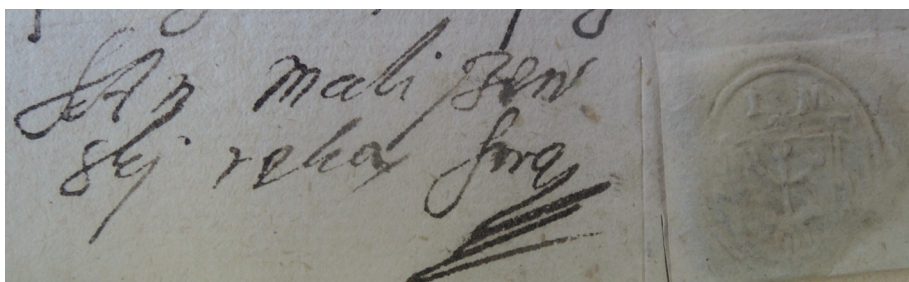
¹⁶ J. Maliszewski do księcia Jerzego Fryderyka Hohenzollerna, Szkudy, 12 IV 1602, Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem (dalej cyt. GSPK), XX. Hauptabteilung (dalej cyt. XX), Herzogliches Briefsarchiv (dalej cyt. HBA), sygn. B2, skrzynia 411 [brak paginacji]. Dziękuję dr. Antanasowi Petrulionisowi za pomoc w odczytaniu dokumentu.

¹⁷ A. Dyrma do K. Kamińskiego, [s.l.], 15 I 1615, LMAVB, RS, fond 139, sygn. 304, k. 7.

¹⁸ J. Maliszewski do księcia Jerzego Fryderyka Hohenzollerna, Szkudy, 12 IV 1602, GSPK, XX, HBA, B 2, skrzynia 411 [brak paginacji].

¹⁹ Przykładowo w 1607 r. uczestniczył on podczas zastawiania przez Jerzego i Szwedera Dimlerów należącego do dworu w Szkudach folwarku Bałamuty, VUB, RS, fond 7, księga grodzka źmudzka za 1602–1606 r., k. 394.

Dyrną, Maciejem Gajżowskim, Adamem Szklarskim²⁰) zostali tam wysłani w celu wymierzenia obszaru miasta, placu rynkowego, wytyczenia ulic, wymierzenia działek, pól i łąk należących do mieszczan i chłopów²¹. Służebnicy ci zaplanowali nowe miasto zgodnie z przewidzianym przez reformę włócną schematem, opartym na planie prostokąta²². Gdy 27 VIII 1614 r. Chodkiewicz ufundował kościół w Szkudach²³, nadzór nad budową sprawował Maliszewski. W tym też kościele wymurował on piwnicę, w której w 1629 r. została pochowana jego druga żona Krystyna Krzyżanowska²⁴, a w 1643 r. on sam²⁵.

Il. 1 Autograf Jana Maliszewskiego oraz pieczęć z herbem Godziemba, 20 IX 1595, Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius, fond 4, sygn. 36927(A-4046)

Różnorodna działalność Jana Maliszewskiego pokazuje, że patron go ceniał i mu ufał. W 1617 r. jednakże Chodkiewicz przekazał stanowisko administratora szkudzkiego majątku innej osobie, motywując to podeszłym wiekiem Maliszewskiego (choć służebnik przeżył patrona o 20 lat). Długą znajomość Chodkiewicza i Maliszewskiego oraz ich stosunki doskonale podsumowuje fragment listu służebnika pisanego do jego patrona: „Z młodości lat moich oddawszy się do posług Waszej Mości mojego miłego pana, mojego miłościwego pana, starałem się o to, jako bym po wszystkie dni prac moich, powinności sługi

²⁰ Szerzej o klienteli J. K. Chodkiewicza zob. Karol ŻOJDŻ, *Wszyscy ludzie króla. Zygmunt III Waza i jego stronnicy w Wielkim Księstwie Litewskim w pierwszych dekadach XVII wieku*, Toruń 2019, s. 283–328.

²¹ *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 2: *Kretinga, Skuodas, Šiauliai, Šventoji, Varniai, Veliuona, Viekšniai, Virbalis, Vladislavovas*, sud. Antanas TYLA, Dainius ŽYGELIS, Vilnius 1997, s. 16.

²² Algimantas MIŠKINIS, *Kretinga*, [in:] idem, *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės*, t. 3, dal. 1: *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius 2004, s. 295.

²³ „[...] jako się dwór zawarł i kościół pobudował”, J. Maliszewski do J. K. Chodkiewicza, Szkudy, 16 I 1617, LMAVB, RS, fond 139, sygn. 2669, k. 1. Fundacja J. K. Chodkiewicza kościoła Św. Trójcy w Szkudach, Szawlany, 27 VIII 1614 r., [in:] *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos*, t. 2, s. 77, 80.

²⁴ Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps 6242/III, k. 219.

²⁵ Testament J. Maliszewskiego, wypis z ksiąg ziemskich żmudzkich, Rosienie, 20 VI 1643, LMAVB, RS, fond 37, sygn. 3933, k. 1.

dobrego oświadczywszy, miłość pańską z dobrodziejstwem pozyskał, używszy w prawdzie rozmaitego szczęścia statecznie, na opatrności Pańskiej i miłości prawie ojcowskiej nie omyliłem się. Widział i widzi to każdy niemal nad zasługi moje znaczne skutki pańskiego dobrodziejstwa mnie uczynionego, i w tym niemniejsze uznawać muszę, któreś za odjęciem urzędu szkudzkiego ode mnie pokazać raczył, abowiem pofolgowawszy starości mojej, a zachowawszy mię jednak do posług latom i sile mojej służącym, z większych wyzwolić raczył. Za co nie tylko podziękować muszę, ale i po wszystkie dni wieku mojego z ubogą żonką moją, a służebnicą Waszej Mości i z dziatkami mojemi zażywając miłościwej łaski Waszej Mości mojego miłego pana, usługować winien jestem²⁶.

Pomimo takiego zakończenia stosunków między patronem a jego służebnikiem w późniejszym czasie w rodzinie Maliszewskich pamiętano o Chodkiewiczu, o czym świadczą nadawane w rodzinie imiona. Obok popularnego we wszystkich pokoleniach imienia protoplasty gałęzi żmudzkiej Jana w trzecim i czwartym pokoleniu rodziny trzem osobom nadano imię Karola. Poprzez użycie tych dwóch imion została „zakodowana” w rodzinie pamięć Jana Karola Chodkiewicza²⁷.

W podziękowaniu za służbę Maliszewskiego Chodkiewicz oddał mu w zastaw za 1250 kop groszy w 1595 r. wieś Dupulcie we włości kretyngowskiej, a po roku także wsie Kudzie, Wojdaty i Ruzgi, należące do majątku szkudzkiego²⁸. Te trzy wsie z majątku szkudzkiego stały się załączkiem nowego dworu w Judejkach. W 1614 r. Chodkiewicz ponownie potwierdził zastaw tych wsi – tylko już za 1400 kop groszy – Maliszewskiemu, „pozwoiliwszy tamże folwark założyć i w nim mieszkać”²⁹. W ten sposób folwark Judejki, a później dwór, składający się z trzech wsi i liczący 109 włók ziemi, stał się jedyną rezydencją rodziny Maliszewskich. Porównując ilość ich ziem z gruntami nadanymi na Żmudzi w drugiej połowie XVI w. przez Zygmunta Augusta innym użytkownikom³⁰, wydawało się to dużo. Dwór ten jednak w latach 1596–1667 był zastawiony, więc prawnie nie należał do Maliszewskich. Wobec tego powstaje pytanie, dlaczego przez ponad 20 lat, będąc na służbie u Chodkiewicza, Maliszewskiemu nie udało się nabyć dworu na własność? Przecież namiestnicy Mikołaja Radziwiłła „Rudego” w Birżach służyli krócej, a otrzymywali na własność dwory,

²⁶ J. Maliszewski do J. K. Chodkiewicza, Szkudy, 16 I 1617, LMAVB, RS, fond 139, sygn. 2669, k. 1.

²⁷ Czasami do imienia Jan dodawano jeszcze drugie imię, np. Chryzostom, Ignacy (3.1, 4.1, 5.2, 6.1), a imię Karola było nadane trzem osobom (5.1, 5.4, 6.6), zob. tablicę genealogiczną na końcu artykułu.

²⁸ VUB, RS, fond 7, księga ziemska żmudzka za 1599 r., k. 84–85.

²⁹ LMAVB, RS, fond 37, sygn. 3900, k. 1.

³⁰ Przykładowo w latach 1557–1572 ziemie nadane przez Zygmunta Augusta zob. w: Eugenijus Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitės 1409–1566 m.*, Vilnius 2010, s. 370–379.

ziemie, urzędy³¹. Niestety nie dysponujemy studium majątkowym urzędników Chodkiewicza, by można było porównać sytuację Maliszewskiego z innymi służebnikami. Z opisanej sytuacji można jednak wyciągnąć dwa wnioski. Po pierwsze, Maliszewski nie wykorzystał swojej sytuacji jako administrator, prawdopodobnie brakowało mu finansowych i gospodarczych umiejętności. Po drugie, jako przenikliwy patron Chodkiewicz, nadając Maliszewskiemu ten dwór na prawie zastawu, „przywiązał” go do szkodzkiego majątku, uczynił z niego „dziedzicznego” służebnika.

Tak czy inaczej dwór w Judejkach stał się ważnym miejscem osiedlenia polskiej szlachty. Wiadomo, że służebnikiem Maliszewskiego był niejaki Świrczewski³² (pochodzący prawdopodobnie z Mazowsza). W dworze mieszkał i zmarł również Jan Wojciechowicz Truszkowski, ubogi szlachcic pochodzący z Mazowsza, z ziemi łomżyńskiej³³. Co ciekawe, w swoim testamencie Maliszewski wymienia brata stryjecznego Jana. Oznacza to, że utrzymywał więzi z krewnymi, którzy pozostali w Dobrzyniu³⁴. W ten sposób nowo powstały dwór w Judejkach stał się lokalnym centrum polskiej szlachty na obrzeżach północno-zachodniej Litwy, w którym schronienie znajdowali zarówno krewni, jak i przybyła z innych regionów Polski szlachta³⁵.

Integrację Jana Maliszewskiego z miejscową szlachtą ułatwiło jego małżeństwo z Elżbietą, córką Łukasza Paplińskiego († 1586), byłego urzędnika w Płotelach, należącego do klienteli Chodkiewiczów. Papliński pochodził z Mazowsza. Używanie języka polskiego przez przyszłą żonę Maliszewskiego w rodzinie było zaletą pozwalającą na stopniowe przystosowanie się do miejscowych warunków. Paplińska w posagu zapisała swemu mężowi solidną sumę 700 kop groszy³⁶. Porównując znane w tym okresie sumy posagu, można stwierdzić, że należy ona do znaczniejszych, którą mogli wypłacić należący do powiatowej elity władzy ludzie³⁷. Dzięki temu ożenkowi Maliszewski związał się z innymi

³¹ Raimonda RAGAUSKIENĖ, *Mikalojaus Radvilos Rudojo Biržų kunigaikštystės vietininkai – didiko klientūrinės sistemos teikiamos galimybės*, [in:] *Lietuva ir jos kaimynai. Nuo normanų iki Napoleono*, sud. Irena VALIKONYTĖ, Vilnius 2001, s. 237–265.

³² VUB, RS, fond 7, księga ziemska żmudzka za 1604 r., k. 43.

³³ VUB, RS, fond 7, księga grodzka żmudzka za 1628–1629 r., k. 330–333.

³⁴ Testament J. Maliszewskiego, wypis z ksiąg ziemskich żmudzkich, Rosienie, 20 VI 1643, LMAVB, RS, sygn. 3933, k. 2v.

³⁵ O emigracji polskiej szlachty i dworach zob. Jonas DRUNGILAS, *Erelis lokio guolyje. Lenkų bajorai Žemaitijoje XVI–XVIII a. Migracija, kalba, atmintis*, Vilnius 2019, s. 66–73.

³⁶ VUB, RS, fond 7, księga ziemska żmudzka za 1599 r., k. 84–85.

³⁷ O posagach w tym okresie zob. Наталля Слiж, *Шлюбныя і пазашлюбныя стасункі шляхты Вялікага Княства Літоўскага ў XVI–XVII стст.*, Смаленск 2015 [Natallia SLIŻN, *Szlubnyja i pazaszlubnyja stasunki szlachty Wialikaha Kniastwa Litouskaha u XVI–XVII stst.*, Smalensk 2015], s. 184–196.

znanymi na Żmudzi rodzinami polskiego pochodzenia: Gradowskimi i Radziwińskimi³⁸. Później, po śmierci pierwszej żony, w 1614 r. (?) ożenił się po raz drugi – z Krystyną Krzyżanowską, miejscową szlachcianką, z którą doczekał syna Jana Chryzostoma (4.1) i czterech córek: Agnieszki (4.2), Zofii (4.3), Katarzyny (4.4) i Anny (4.5)³⁹.

Po śmierci Chodkiewicza szkudzki majątek trafił w ręce marszałka wielkiego litewskiego Jana Stanisława Sapiehy, który ożenił się z Anną Scholastyką Chodkiewiczówną. Zmienił się więc patron Maliszewskiego. W strukturze klienteli Sapiehy nie zajmował on już żadnych stanowisk, lecz należał do kręgu służebników szkudzkiego dworu⁴⁰. Nowy patron nadal wypłacał mu corocznie jurgiełt w wysokości 150 złotych⁴¹ oraz zezwolił mieszkać we dworze Judejkach, należącym do szkudzkiego majątku. Z późniejszych informacji wiemy, że w tym okresie Maliszewski brał udział w wojnach ze Szwedami, podczas których zaprzyjaźnił się ze skarbnikiem żmudzkim Samuelem Kęstortem († 1645), którego wspominał jako „niegdy towarzysza mego”, a także z ciwunem ejragolskim, pisarzem ziemskim żmudzkim Janem Stankiewiczem († 1657)⁴². Były to ważne relacje, przybliżające Jana Maliszewskiego do ścisłej elity żmudzkiej władzy. Ostatecznie po śmierci Jana Stanisława Sapiehy Maliszewski trafił pod opiekę jego brata, marszałka nadwornego litewskiego Kazimierza Leona.

W podsumowaniu działalności J. Maliszewskiego należy wskazać, że z jednej strony prawdopodobnie z powodu jego indywidualnych cech (braku zdolności gospodarczych), a z drugiej – z powodu zmian patronów i ich postawy, nie udało się mu uzyskać własnego majątku. Będąc pod opieką Chodkiewicza oraz Sapiehów, poprzez małżeństwa i różnorodną działalność publiczną wszedł jednak w związki z ważnymi rodzinami należącymi do elity władzy na Żmudzi w pierwszej połowie XVII w., co ułatwiło kolejnemu pokoleniu Maliszewskich dalszą integrację z miejscową szlachtą.

³⁸ VUB, RS, fond 7, księga ziemska żmudzka za 1599 r., k. 710.

³⁹ Hipotezę o tym, że Jan (3.1) z drugą żoną doczekał się syna Jana Chryzostoma (4.1), potwierdza zapis z testamentu Jana, w którym odnotowano, że został pochowany obok matki Jana Chryzostoma, zob. Testament J. Maliszewskiego, wypis z ksiąg ziemskich żmudzkich, Rosienie, 20 VI 1643, LMAVB, RS, fond 37, sygn. 3933, k. 1.

⁴⁰ W 1630 r. brał udział w procesie zastawiania majątku w Szkudach, VUB, RS, fond 7, księga grodzka żmudzka za 1630–1631 r., k. 11–12.

⁴¹ LMAVB, RS, fond 139, sygn. 304, k. 7.

⁴² Testament J. Maliszewskiego, wypis z ksiąg ziemskich żmudzkich, Rosienie, 20 VI 1643, LMAVB, RS, fond 37, sygn. 3933, k. 1–3; *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 3: *Księstwo Żmudzkie XV–XVIII wiek* (dalej cyt. UWKL, t. 3), red. Henryk LULEWICZ, Andrzej RACHUBA, Przemysław P. ROMANIUK, Andrzej HARATYM, Warszawa 2015, s. 103–104, 207, 251, nr 278, 919, 1162.

(NIE)WYKORZYSTANE MOŻLIWOŚCI MOBILNOŚCI SPOŁECZNEJ

Wkrótce po śmierci Jana Maliszewskiego, w 1646 r., jego jedyny syn Jan Chryzostom (4.1) ożenił się w Ewę Songajłówną⁴³. Jego siostry zostały wydane za przedstawicieli miejscowych rodzin żmudzkich: Agnieszka (4.2) za Samuela Songajłę, Anna (4.5) za Jana Dowgiałłę, byłego poborcę podatków powiatu szawdowskiego⁴⁴, następnie za Karola Skirmonta⁴⁵, Zofia (4.3) za Jana Billewicza. Jedynie Katarzynie nie znaleziono odpowiedniej partii i mieszkała ona u brata we dworze w Judejkach⁴⁶. Wszystkie małżeństwa tego pokolenia Maliszewskich zawarte zostały z miejscowymi żmudzkimi rodzinami, należącymi do średniej szlachty⁴⁷. Widzimy ciekawą konfigurację polityki małżeńskiej. Spokrewniono się bowiem z Billewiczami – jedną z najbardziej znanych i wpływowych rodzin na Żmudzi, a małżeńska „wymiana” między Songajłami a Maliszewskimi (zob. tablica genealogiczna nr 4.1, i 4.2) wzmacniała więzy pokrewieństwa z obu stron. Później te związki małżeńskie pomogły również innym rodzinom jeszcze bardziej się umocnić. Syn Agnieszki Maliszewskiej i Samuela Songajły Stefan⁴⁸ został krajczym żmudzkim w latach 1674–1678, a prawdopodobnie inny krewny Karola Skirmonta Stefan był strażnikiem żmudzkim w latach 1684–1702⁴⁹. Dzięki tym ożenkom Maliszewscy jeszcze mocniej zintegrowali się z miejscową szlachtą i podnieśli status swojej rodziny.

Stojący na czele tego pokolenia Jan Chryzostom (4.1), podobnie jak wielu przedstawicieli szlachty żmudzkiej w tym czasie, podpisał tzw. umowę kiejdańską (1655)⁵⁰, następnie sam zaciekle walczył w bitwach ze Szwedami (koło Judejek, przy Żoranach), opisanych wierszem przez Mikołaja Kazimierza Szemeta⁵¹. Ponadto Maliszewski potrafił lawirować między dwoma najbardziej

⁴³ Testament J. Ch. Maliszewskiego, wypis z ksiąg ziemskich żmudzkich, Rosienie, 23 II 1671, LMAVB, RS, fond 37, sygn. 3902, k. 1–3.

⁴⁴ VUB, RS, fond 7, księga grodzka żmudzka za 1654 r., nr 85.

⁴⁵ LVIA, Senieji aktai (dalej cyt. SA), sygn. 3234, k. 166.

⁴⁶ Testament J. Ch. Maliszewskiego, wypis z ksiąg ziemskich żmudzkich, Rosienie, 23 II 1671, LMAVB, RS, fond 37, sygn. 3902, k. 1–3.

⁴⁷ W 1667 r. Karol Skirmont (jego bratem był Stanisław) miał 6 dymów w majątku Kupście w powiecie rosieńskim, a Samuel Songajło 8 w majątku Pojurze w powiecie korszewskim, zob. LVIA, SA, sygn. 3234, k. 166. Kategorie żmudzkiej szlachty zostały określone na podstawie ich ekonomicznej wydolności według metody przyjętej przez J. Ochmańskiego, zob. Jerzy OCHMAŃSKI, *Szlachta żmudzka w XVII wieku*, [in:] idem, *Dawna Litwa. Studia historyczne*, Olsztyn 1986, s. 198–212.

⁴⁸ VUB, RS, F5-A4-858-859, k. 1.

⁴⁹ UWKL, t. 3, s. 172, 277, nr 683, 1306.

⁵⁰ *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 2: *Okresy panowań królów elekcyjnych XVI–XVII wiek*, opr. Henryk LULEWICZ, Warszawa 2009, s. 309.

⁵¹ *Senoji Lietuvos literatūra*, 2 kn.: *Mikalojaus Kazimiero Šemetos „Reliacija”*, par. Antanas TYLA, Vilnius 1994, s. 154, 158.

wpływowymi rodzinami w Wielkim Księstwie Litewskim: Sapiehami i Radziwiłłami. Wiadomo, że głównym opiekunem Maliszewskiego i nowym właścicielem szkodzkiego majątku po śmierci podkanclerzego litewskiego Kazimierza Leona Sapiehy został Kazimierz Jan. W dniu 13 IV 1669 r. Maliszewski wysłał jednego ze swoich synów do podskarbiego nadwornego litewskiego Kazimierza Jana Sapiehy⁵². Z kolei 17 kwietnia informował on koniuszego litewskiego Bogusława Radziwiłła o tym, że wysłał do niego razem ze żmudzkiem sędzią grodzkim, kalwinistą Janem Malcherem Billewiczem, swoich synów, najpewniej trzech pozostałych⁵³. Mimo że był pobożnym katolikiem, Maliszewski bronił interesów Radziwiłła na sejmikach żmudzkich⁵⁴. Zapewne dzięki tym związkom Maliszewski u schyłku życia został podstolim smoleńskim (1667–1671⁵⁵), rozpoczynając okres sprawowania przez przedstawicieli rodziny urzędów ziemskich.

W zachowanych źródłach widoczna jest inna cecha Maliszewskiego – pobożność. Nie ulega wątpliwości, że na jej wzrost miało wpływ obcowanie z okolicznymi duchownymi. Przykładowo w trosce o duchowe odnowienie poddanych zwrócił się on do kanonika żmudzkiego, księdza Jana Przestrzelskiego, prosząc go o pomoc w organizacji uroczystego odpustu: „jubileusz do Pikiel rzecz dusznemu zbawieniu potrzebną poddanym moim obok mieszkającym, którzy za niesposobnością księdza żydykowskiego przyjść nie mogli”⁵⁶. Ten obraz pobożnego szlachcica uzupełnia jeszcze jeden ciekawy szczegół. Jan Chryzostom Maliszewski (4.1) († 1671) chciał być pochowany na XVIII stacji Drogi Krzyżowej w Kalwarii Żmudzkiej, tj. w Kaplicy Ukrzyżowania. Z testamentu wynika, że w tej kaplicy Jan Chryzostom wymurował piwnicę, ofiarował 1000 złotych na odnowienie, malowanie i pożłocenie ołtarza⁵⁷. Kaplica ta, na planie

⁵² J. Ch. Maliszewski do ks. J. Przestrzelskiego, Judejki, 13 IV 1669, LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4177, k. 8.

⁵³ „Tym mię barziej Waszej Książęcej Mości do dalszej swojej usługi obowiązujesz kiedy mocy i krwie domowej mojej na sejmikach *promptitudinem gratio animo* Waszej Książęcej Mości przyjąć raczyłeś. Jakoż gdyby *impedimentem* niesposobność zdrowia na ten czas mego niebyła pewnie bym na początek tej elekcji przybywszy usłużył Waszej Książęcej Mości i *in palestra libertatis* poparł jako wolny szlachcic opresją z innemi Ich Mościami wolnego głosu, która we Żmudzi niesłychanym terminem przez kilka sejmików już się dziać zaczęła, jednak synów moich przy Jego Mości panu sędziu grodzkim naszym żmudzkiem posyłam, który *condigne* aby Waszej Książęcej Mości usłużyli, jako rodzic onym przykazałem”. J. Ch. Maliszewski do B. Radziwiłła, Judejki, 17 IV 1669, AGAD, AR, dz. V, sygn. 9174, k. 1.

⁵⁴ Protestacja szlachty żmudzkiej 1669 r., którą podpisał również J. Ch. Maliszewski, przeciwko podstolem żmudzkiemu Andrzejowi Giełgudowi, który został wybrany na posła oraz w sprawie praw dysydentów, AGAD, AR, dz. II, teka II, sygn. 1569, k. 1–2.

⁵⁵ LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4062, k. 5; LMAVB, RS, fond 37, sygn. 3902, k. 1.

⁵⁶ J. Ch. Maliszewski do ks. J. Przestrzelskiego, Judejki, 1 II 1671, LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4177, k. 6, 7v.

⁵⁷ „A pogrzeb, aby obyczajem chrześcijańskim przy ofiarach świętych był odprawiony, naczynam miejsce w Kalwarii Żmudzkiej, w kaplicy świętego Krzyża, w sklepie ode mnie zmu-

krzyża łacińskiego z trójścienną apsydą, wyróżniała się spośród innych, ponieważ była w niej rzeźba Ukrzyżowanego i relikwia Św. Krzyża (znajdowała się tam do końca XVII w. – początków XVIII w., następnie została przeniesiona do kościoła)⁵⁸. W podziemiach tej kaplicy chciała być również pochowana córka Jana Chryzostoma Anna (5.7) († 1716), żona Mikołaja Jelskiego⁵⁹. Jest to dość niezwykle, że osoby te wybrały na miejsce pochówku nie cmentarz kościoła dominikanów w Kalwarii Żmudzkiej czy podziemia tej świątyni⁶⁰, lecz konkretną stację drogi krzyżowej. O takim wyborze mogła zdecydować nadzieja doczekania modlitw za swoją duszę od licznie odwiedzających to miejsce pielgrzymów.

Il. 2. XVIII stacja Drogi Krzyżowej w Kalwarii Żmudzkiej – kaplica, w której podziemiach zostali pochowani podstoli smoleński Jan Chryzostom (1671) i jego córka Anna (1716) Maliszewscy, fot. J. Drungilas

rowanym”, Testament J. Ch. Maliszewskiego, wypis z ksiąg ziemskich żmudzkich, Rosienie, 23 II 1671, LMAVB, RS, fond 37, sygn. 3902, k. 1.

⁵⁸ Dalia VASILŪNIENĖ, *Žemaičių Kalvarija. Piligriminio centro istorija ir dailė XVII–XX a.*, Vilnius 2009, s. 163.

⁵⁹ „[...] w kościele kalwaryjskim, w kaplicy Jezusa Pana Ukrzyżowanego”, Testament A. Maliszewskiej, wypis z ksiąg ziemskich żmudzkich, Rosienie, 4 VII 1716, LMAVB, RS, fond 37, sygn. 3903, k. 1.

⁶⁰ W 2017 r. badania przeprowadzone w bazylice w Kalwarii Żmudzkiej wykazały, że pod podłogą kościoła w piasku sączą się wody gruntowe. Możliwe, że zauważono to już w XVII w., dlatego nie chowano zmarłych w podziemiach tego kościoła, a wybierano cmentarz kościelny lub, jak w wymienionym przypadku, kaplicę na Drodze Krzyżowej.

Nie mniej ważną zasługą Jana Chryzostoma dla historii rodziny było nabycie własnego majątku. W 1667 r. kupił on od swego patrona, ówczesnego wojewody połockiego Kazimierza Jana Sapiehy, za 30 000 złotych dwór w Judejkach⁶¹, posiadający 53 dymy⁶², który dotychczas należał do szkudzkiego majątku – jednego z największych prywatnych majątków na Żmudzi⁶³. Maliszewski doskonale rozumiał, że własny majątek jest ważnym czynnikiem, podnoszącym status rodziny, co zobaczymy na przykładzie jego dalszych działań. Po upływie trzech miesięcy od nabycia dworu, prawdopodobnie z powodu braku pieniędzy, zastawił jedną ze wsi należącą do dworu (było w niej 11 dymów) za 1500 złotych krewnemu żony, kanonikowi żmudzkiemu, księdzu Janowi Przestrzelskiemu⁶⁴. Już to, że w 1667 r., pożyczając pieniądze, zobowiązał się co roku spłacać kanonikowi Przestrzelskiemu po 100 złotych, wskazuje, że nie chciał stracić zastawionej wsi, dążąc do zachowania całego majątku⁶⁵. Z zachowanych listów Maliszewskiego pisanych w latach 1669–1671 do kanonika wynika, że sumę tę trudno mu było zwrócić⁶⁶. Po jego śmierci o wypłatę długu do końca XVII w. troszczyli się jego synowie.

Warto odnotować, że we współczesnej historiografii w badaniach stanu majątkowego szlachty podstawowa uwaga zwrócona jest na obrót ziemią, na analizę procesu kupna–sprzedaży. Tymczasem przypadek Maliszewskich ukazuje odwrotny proces – utrzymanie majątku we własności jednej rodziny. To znaczy, że osobiste doświadczenie przekazane przez Jana Chryzostoma (4.1) i jego ojca Jana (3.1), którzy nie posiadali własnego prywatnego majątku, doprowadziło do myśli o konieczności sformowania niepodlegającego podziałowi majątku. Niezwykle jest i to, że taka sytuacja pojawia się nie wśród drobnej, ale w rodzinie dość zamożnej żmudzkiej szlachty. Zjawisko to krótko omówił Włodzimierz Dworzaczek⁶⁷, jednakże jak zauważył A. Pośpiech, uwagi tego

⁶¹ LMAVB, RS, fond 37, sygn. 3900, k. 1 Ponadto któryś z Maliszewskich w końcu XVII w. wystawił do chorągwi petyhorskiej kasztelana trockiego Kazimierza Władysława Sapiehy trzy konie, Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, rkps 992, k. 231.

⁶² LVIA, SA, sygn. 3234, k. 160v.

⁶³ W 1667 r. w szkudzkim majątku było 1318 dymów, zob. Grzegorz BŁASZCZYK, *Żmudź w XVII i XVIII wieku. Zaludnienie i struktura społeczna*, Poznań 1985, s. 67.

⁶⁴ Inwentarz wsi Judejki Podarbie, Judejki, 14 IX 1667, LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4095, k. 2–3.

⁶⁵ LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4092, k. 1.

⁶⁶ „[...] z duszy mej starać się będę, aby mu najprędzej kwotę należytą mógł Waszej Mości, Dobrodziejowi memu, wystawić, o której rozumiem, że Wasza Mość szelągami przyjąć będziez raczył, respektując na terażniejsze ciężkie czasy, iż o grubą monetą bardzo trudno”, J. Ch. Maliszewski do ks. J. Przestrzelskiego, Judejki, 7 V 1670, LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4177, k. 4.

⁶⁷ Włodzimierz DWORZACZEK, *Studia nad dziejami społeczeństwa, polityki i kultury dawnej Polski w wiekach XVI–XVIII*, opr. Zbigniew CHODYŁA, Zofia SPRYS, Warszawa 2010, s. 40.

genealoga ukazują tylko jedną stronę tego problemu⁶⁸. Mamy więc tu konkretną sytuację, która uzupełnia stan dotychczasowej wiedzy. Jan Chryzostom z Ewą Songajłówną doczekali się siedmiorga dzieci, pięciu synów: Karola (5.1), zabitego w 1664 r.⁶⁹, Jana Aleksandra (5.2), Kazimierza (5.5), Michała Karola (5.4), Aleksandra (5.3) oraz dwóch córek: Bogumiły (5.6) i Anny (5.7). Umierając, Jan Chryzostom pozostawił dwór w Judejkach czterem synom, każdemu z nich przeznaczając jego czwartą część. Jan Chryzostom nie pozostawił synom pisemnego, formalnego wyrażenia woli, by majątek nie ulegał podziałowi, nie było również pisemnego porozumienia między braćmi. Warto zauważyć, że w prawie Wielkiego Księstwa Litewskiego nacisk położono bardziej na rozwiązanie majątków niemających podlegać podziałowi niż na jego stworzenie⁷⁰. Po śmierci Jana Chryzostoma (4.1) dwór w Judejkach w latach 1672–1692 był więc zarządzany przez wszystkich czterech braci⁷¹. Jak wskazują różne dokumenty sądowe, byli oni określani jako „bracia niedzielni”⁷²: gdy jeden z braci dokonał jakiejś szkody, do sądu wzywano wszystkich braci; gdy umierał brat, który pożyczył pieniądze, jego dług oddawali inni bracia; do sądu wzywano bratową, ponieważ ona zastawiła chłopą, który był niedzielny itp.⁷³ Z jednej strony takie rozwiązanie miało pewną ekonomiczną przewagę w porównaniu do sytuacji, gdyby w czterech częściach majątku były urządzone osobne dworki, z podzielonymi poddanymi, zmienioną administracyjną strukturą⁷⁴. Z drugiej strony taki niedziel miał również swoje wady, gdy pomiędzy braćmi powstawały nieporozumienia. Przykładowo jeden z braci – Jan Aleksander (5.2) miał buntowniczy charakter, w latach 1676–1683 w różny sposób niszczył dwór w Judejkach (wygonił ze wsi siedmiu poddanych, przy-

⁶⁸ Andrzej POŚPIECH, *Majętności na sprzedaż. Szlachecki handel ziemią i przemiany struktury majątkowej w powiecie kaliskim w latach 1580–1655*, Wrocław 1989, s. 115.

⁶⁹ W 1664 r. Karola Maliszewskiego zabił stolnikowic derpski Dominik Wołk, zob. VUB, RS, fond 7, księga grodzka żmudzka za 1571–1707 r., k. 96.

⁷⁰ Juliusz BARDACH, *Niedział w statutach litewskich na tle praktyki*, [in:] idem, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.* (Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego, nr 13), Warszawa–Białystok 1970, s. 123–124.

⁷¹ W 1690 r. w żmudzkim rejestrze podymnego jest wskazane, że każdy z braci władał trzema dymami, *Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księstwo Żmudzkie 1690 r.* opr. Grzegorz BŁASZCZYK, Warszawa 2009, s. 164, 166.

⁷² *Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego od najjasniejszego hospodara Króla I. M. Zygmunta III na koronacyey w Krakowie roku 1588 wydany [...] trzeci raz za najj. Władysława IV w Warszawie w r. 1648, z przydaniem konstytucyi od r. 1550 do 1648*, Warszawa 1648, s. 157, 209 (rozdział IV, artykuł 66; rozdział VI, artykuł 9).

⁷³ LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4064, k. 1; LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4028, k. 1; LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4147, k. 8–10; LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4048, k. 2; LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4007, k. 1.

⁷⁴ Szerzej zob. Jan WRONISZEWSKI, *Szlachta ziemi sandomierskiej w średniowieczu. Zagadnienia społeczne i gospodarcze*, Poznań–Wrocław 2001, s. 26.

właszczył 10 wozów siana, zboża za 90 złotych, zniszczył browar, okradł arendarza Żyda itd.), znacznie zmniejszając dochody rodzinne z tego majątku⁷⁵.

Od końca XVII w. do lat dwudziestych XVIII w. części majątku (ukazane w źródłach bez konkretnych szczegółów) dwóch braci, którzy nie doczekali następców, przeszły do dzieci dwóch – Aleksandra (5.3) i Kazimierza (5.5). Ostatecznie wszystkie cztery części majątku w Judejkach przeszły we władanie ostatniego przedstawiciela rodziny w linii męskiej Jana Ignacego Maliszewskiego (6.1). Podobnie jak w średniowieczu, tak i w tym przypadku, nie miał zachować aspekt agnacyjny⁷⁶.

Il. 3. Pieczęć rudego laku podstolego smoleńskiego
Jana Chryzostoma Maliszewskiego, Judejki, 7 V 1671, Lietuvos mokslų akademijos
Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius, fond 37, sygn. 4177, k. 11v

Zapoczątkowana przez Jana Chryzostoma, a później kontynuowana przez jego czterech synów, strategia nieulegającego podziałowi majątku pomogła utrzymać go w całości, a był on ważnym czynnikiem podnoszenia, a później utrzymania, statusu rodziny.

⁷⁵ LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4155, k. 12; LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4143, k. 1, 3, 4.

⁷⁶ Barbara WALDO, *Niedział rodzinny w polskim prawie ziemskim do końca XV stulecia*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, s. 171.

W rozwijaniu dalszych związków rodzinnych ważne były małżeństwa braci Kazimierza (5.5) i Aleksandra (5.3). Starszy, Kazimierz ożenił się z Elżbietą Stareńską, krewną Stanisława Stareńskiego (herbu Topór), który zrobił karierę w województwie połockim i Żmudzi⁷⁷. Aleksander około 1678 r. poślubił Anną Bętkowską, pochodzącą z Wołynia. Małżeństwo to jest interesujące z kilku powodów. Po pierwsze, Anna była wdową po osiadłym na Wołyniu Jerzym Maliszewskim⁷⁸. Można więc podejrzewać, że zamieszkałych na Wołyniu i Żmudzi Maliszewskich łączyły dalekie więzy pokrewieństwa. Po drugie, prawdopodobnie dzięki temu małżeństwu Aleksander otrzymał urząd wojskiego wołyńskiego. Dzięki tym ożenkom zostały nawiązane związki z rodzinami z województw połockiego i wołyńskiego.

Ten schemat rozwijających się poziomych więzi rodzinnych uzupełnia informacja ze źródeł innego rodzaju – z zapisów w księgach metrykalnych w miejscowej parafii w Żydykach wynika bowiem, że Maliszewscy uczestniczyli w chrzcie dzieci innych rodzin szlacheckich (lub odwrotnie). To zaś świadczy o innych nieformalnych związkach Maliszewskich z drobną miejscową szlachtą (Bujnowicze, Danowscy, Lutykowie, Morowie) oraz z rodzinami sprawującymi urzędy na Żmudzi (Burbowie, Billewicze, Paplińscy) i w Kurlandii (Sackenowie)⁷⁹. Rozwinięta siatka związków wskazuje na status rodziny. We wspomnianych zapisach parafialnych przedstawiciele/przedstawicielki Maliszewskich wymieniani są jako „Generosus/a Dominus/a”, ukazując tym pewny dystans społeczny, przepaść od drobnej miejscowej szlachty. Ponadto przedstawiciele trzeciego pokolenia Maliszewskich wymieniani są jako ziemianie Królestwa Polskiego i Żmudzi, a między imieniem a nazwiskiem dodawano „de/z Maliszewa”. Dwór w Maliszewie, z którego pochodziła rodzina, stał się ważnym elementem budującym tożsamość rodziny, ale też pokazującym ambicje rodziny i status nie tylko na Żmudzi, lecz także w całym Wielkim Księstwie Litewskim⁸⁰.

Protekcja oraz nowe nawiązane związki przyniosły odpowiednie rezultaty, ponieważ w trzecim pokoleniu wszyscy czterej bracia otrzymali urzędy (w okre-

⁷⁷ Stanisław Stareński w latach 1656–1668 był podczaszym województwa połockiego, w latach 1662–1668 i 1670–1678 – pisarzem żmudzkiego sądu grodzkiego, a w latach 1668–1674 surogatorem żmudzkiego sądu grodzkiego, natomiast w latach 1679–1682 pełnił funkcję ciwna na pojurskiego, UWKL, t. 3, s. 117, 203, nr 353, 896, 897.

⁷⁸ Testament Jerzego Maliszewskiego, Międzyrzecz, 11 VIII 1667, Центральний державний історичний архів України, м. Київ [Centralny derżawnyj istorycznyj archiw Ukrainy, m. Kyjiw], księga sądu grodzkiego w Łucku, 1667 r., fond 25, opis 1, rkps. 349, k. 998–999v. Za wskazówkę serdecznie dziękuję dr. Ihorowi Teslence.

⁷⁹ Księga chrztów i małżeństw parafii w Żydykach 1674–1689, LVIA, fond 1593, opis 1, rkps. 28, k. 15, 20, 23; Księga chrztów i małżeństw parafii w Żydykach 1680–1706, LVIA, fond 1593, opis 1, rkps. 3, k. 10, 22v, 73v, 77.

⁸⁰ O podobnych przypadkach zob. Jonas DRUNGILAS, op.cit., s. 165–174.

sie 1672–1678): Kazimierz (5.5) po śmierci ojca został podstolim smoleńskim (1672–1720⁸¹), Jan Aleksander (5.2) stolnikiem dobrzyńskim (1678–1681⁸²), następnie był ciwunem korszewskim (1681–1691), Michał (5.4) został podstolim mścisławskim (1678–1716⁸³), a Aleksander (5.3) wojskim wołyńskim (1678–1693)⁸⁴. Wszystkie te stanowiska (również i w czwartym pokoleniu) były jednak „tytułarne” i powielane, tzn. tytułowały się nimi jednocześnie dwie albo nawet trzy osoby⁸⁵, a posługiwanie się tymi tytułami, nie zważając na realną sytuację, wskazywało na upodobanie rodziny, podobnie jak większości szlachty w tamtym czasie, do megalomanii. Prawie wszystkie urzędy Maliszewskich jednak w drugim–czwartym pokoleniu były związane z terenami wschodnimi Wielkiego Księstwa albo – co symboliczne – przypominały ich pochodzenie w ziemi dobrzyńskiej, mimo że główny ich dwór był na Żmudzi. Taka sprzeczność między władanym majątkiem a otrzymanymi urzędami świadczyła o ograniczonych możliwościach tej rodziny i „granicach” statusu, tj. o granicach możliwości kariery w samej Żmudzi.

Z czterech braci Maliszewskich tylko Aleksander (5.3) i Kazimierz (5.5) przedłużyli linię rodziny, doczekawszy się wielu potomków⁸⁶. Sytuacja demograficzna w rodzinach (wysoka śmiertelność dzieci oraz wydarzenia z początku XVIII w. związane z długotrwałą wojną i kolejnymi falami zarazy) spowodowała jednak, że z linii męskiej zostali tylko dwaj synowie wspomnianego Aleksandra: Jan Ignacy (6.1) i Antoni Franciszek (6.3), których opiekunem był sam starosta żmudzki Grzegorz Ogiński⁸⁷. Wiadomo, że w 1706 r. obaj bracia

⁸¹ *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. 4: Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*, red. Andrzej RACHUBA, Henryk LULEWICZ, Przemysław P. ROMANIUK, Warszawa 2003, s. 145, nr 906, 908; LMAVB, RS, fond 37, sygn. 3938, k. 5.

⁸² UWKL, t. 3, s. 113, nr 331; LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4001, k. 1.

⁸³ *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. 9: Województwo mścisławskie XVI–XVIII wiek*, red. Andrzej RACHUBA, Henryk LULEWICZ, Tomasz JASZCZOŁT, Andrej RADAMAN, Przemysław P. ROMANIUK, Andrej MACUK, Adam DANILCZYK, Andrej HARATYM, Warszawa 2019, s. 138, nr 656.

⁸⁴ LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4115, k. 7; LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4146, k. 1.

⁸⁵ Zob. Maria CZEPE, „Tytułarne” urzędy ziemskie w czasach Augusta III, *Kwartalnik Historyczny*, R. 106: 1999, nr 3, s. 77–88.

⁸⁶ Podaje się, że bracia Jan (5.2) i Michał (5.4) zmarli bezdzietnie, a o ich małżeństwie również nie ma danych, zob. LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4038, k. 3, 8. Natomiast Aleksander (5.3) z Anną Bentkowską doczekali się: Antoniego Franciszka (ur. 1687), Zofii Leonory (ur. 1691). Z kolei Kazimierz (5.5) z Elżbietą Stażyńską/Stareńską mieli dzieci: Karola (ur. 1683), Antoniego Michała (ur. 1691), Piotra Dominika (ur. 1692), Katarzynę (ur. 1695), por. Księga chrztów i małżeństw parafii w Żydykach 1674–1689 r., LVIA, fond 1593, opis 1, rkps 28, k. 20; Księga chrztów i małżeństw parafii w Żydykach 1680–1706 r., LVIA, fond 1593, opis 1, rkps 3, k. 10, 22v, 54v, 73v, 77.

⁸⁷ LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4008, k. 1. Wiemy także, że Kazimierz i Michał Maliszewscy w Rosieniach przysięgli konfederacji olkienickiej, zob. LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4143, k. 6–12.

wyruszyli do obozu wojskowego Wielkiego Księstwa Litewskiego walczyć ze Szwedami⁸⁸. Antoni Franciszek zmarł w 1712 r., nie pozostawiając potomków, mając „tytularny” urząd skarbnika dobrzyńskiego⁸⁹. Jego brat Jan Ignacy początkowo tytułował się stolnikiem dobrzyńskim (1716–1736), był pułkownikiem powiatu telszewskiego, a w końcu wybrał drogę duchownego – został księdzem, altarystą w Tyrkszlach oraz kanonikiem biskupstwa smoleńskiego⁹⁰. Podstawowym opiekunem ostatniego przedstawiciela żmudzkiej gałęzi Maliszewskich został skarbnik litewski, starosta tyrkszlewski Benedykt Ważyński. Wiadomo, że Jan Ignacy utrzymywał ściśle związki z rodziną swego patrona, był ich duchownym, a przez małżonkę patrona Eufrozinę zaprzyjaźnił się z rodziną Górskich (herbu Nałęcz). Ostatecznie Jan Ignacy z powodu długów zapisał w swoim testamencie dwór w Judejkach na Żmudzi oraz utrzymywany przez ponad 150 lat przez rodzinę dwór w Maliszewie w ziemi dobrzyńskiej wspomnianemu Ważyńskiemu, kończąc w ten sposób obecność Maliszewskich na Żmudzi⁹¹.

* * *

Jan Maliszewski (herbu Godziemba) przybył z Królestwa Polskiego z ziemi dobrzyńskiej i w końcu XVI w. osiedlił się na Żmudzi. Znalazł się pod opieką starosty żmudzkiego Jana Karola Chodkiewicza. Miał dobrą pozycję wyjściową – został zarządcą majątków patrona (Kretynga, Szkudy). Trwający do drugiej połowy XVII w. okres „stagnacji” rodziny pokonał Jan Chryzostom, który potrafił manewrować między rodzinami Sapiehów i Radziwiłłów, jako pierwszy z rodziny otrzymał też urząd ziemski. Protekcja oraz nawiązane związki dały rezultaty, gdy w trzecim pokoleniu czterej bracia (1672–1678) oraz przedstawiciele czwartego pokolenia (pierwsza połowa XVIII w.) uzyskali urzędy. Nadanie „tytularnych” urzędów Maliszewskim w ziemi dobrzyńskiej oraz wschodnich regionach WKL (w znacznej odległości od miejsca ich głównego dworu), mimo że ukazuje wzrost ich statusu, to jednak sygnalizuje równocześnie ograniczone możliwości kariery tej rodziny na Żmudzi.

Do drugiej połowy XVII w. Maliszewskim nie udało się utworzyć własnego majątku na Żmudzi. To doświadczenie, po nabyciu w 1667 r. dworu w Judejkach, zmusiło do skorzystania z rzadko spotykanej i wówczas już dość archaicznej strategii zarządzania majątkiem – utworzenia niedziału. Pomogło to zachować status rodziny i wpłynęło na perspektywę następnych pokoleń.

⁸⁸ LMAVB, RS, fond 37, sygn. 3904, k. 1.

⁸⁹ LVIA, SA, sygn. 14529, k. 291v. Za tę wskazówkę serdecznie dziękuję Przemysławowi P. Romaniukowi.

⁹⁰ LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4050, k. 4, 6.

⁹¹ Testament smoleńskiego kanonika J. I. Maliszewskiego, Tyrkszle, 24 I 1751, LMAVB, RS, fond 37, sygn. 4080, k. 5–6.

Niestety z powodu długów ostatniego przedstawiciela żmudzkiej gałęzi Jana Ignacego dwory w Judejkach i Maliszewie przeszły ostatecznie w ręce jego patrona, skarbnika litewskiego B. Ważyńskiego.

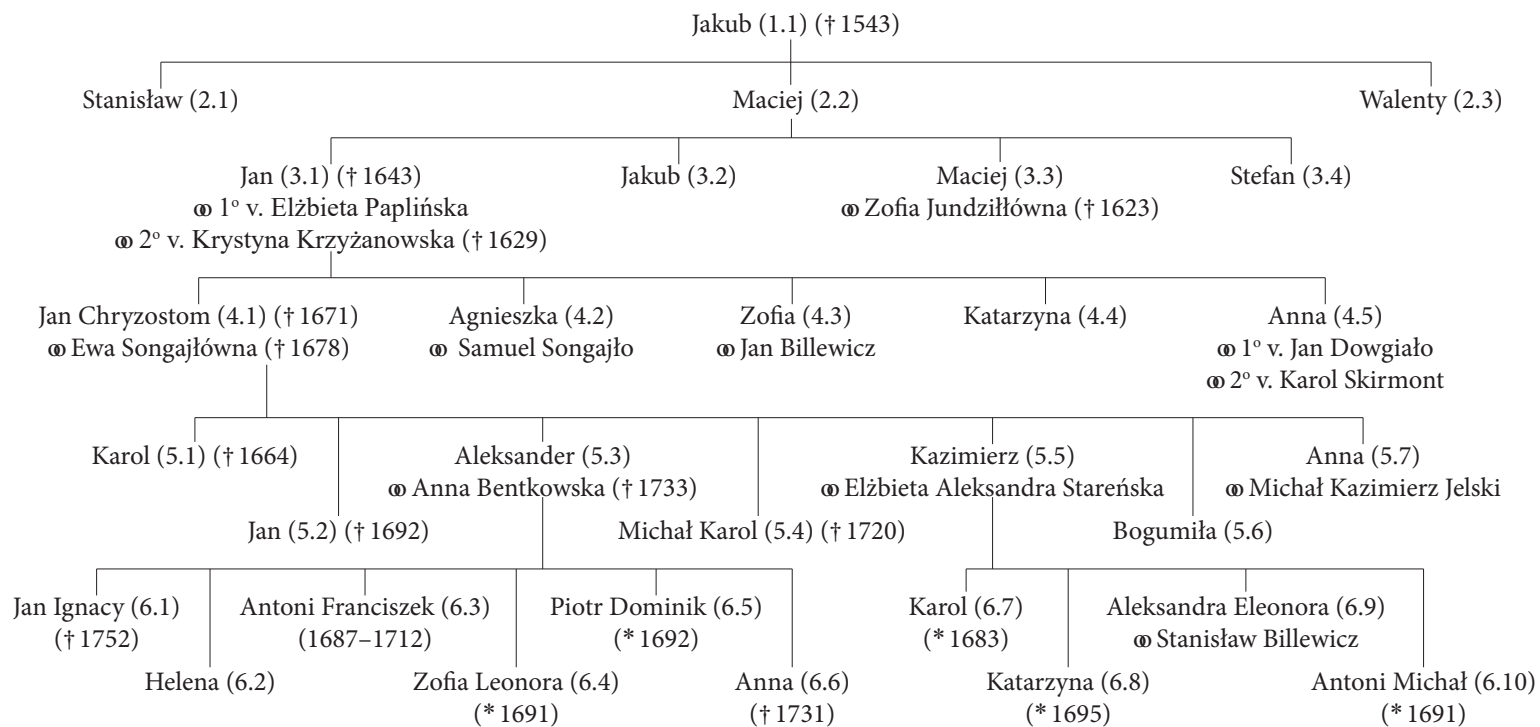
Politykę małżeńską czterech pokoleń można podzielić na trzy etapy. Pierwszy to częściowa adaptacja, spokrewnienie z należącą do tej samej klienteli rodziną polskiego pochodzenia, która przybyła na Żmudź wcześniej (Paplińscy). Drugi to małżeństwa z przedstawicielami miejscowej, średniej szlachty. Trzeci to spokrewnienie z rodzinami miejscowymi i z innych regionów, posiadającymi urzędy. Inna strona tej polityki to małżeńskie konfiguracje: wzajemne „wymiany” (Songajłowie) oraz w drugim i czwartym pokoleniu powtarzające się małżeństwa z Billewiczami – jedną z najbardziej wpływowych rodzin na Żmudzi. Ta matrymonialna polityka ukazuje stały wzrost znaczenia rodziny Maliszewskich, podnoszenie jej statusu, a jednocześnie dążenie do wzmocnienia i utrzymania tego stanu.

Omówiony przypadek rodziny Maliszewskich ukazuje, że konsekwentnie prowadzona polityka matrymonialna była gwarancją wzrostu znaczenia rodziny i jej stabilności, jednakże zmiana patronów (Chodkiewicz → Sapiehowie (trzej przedstawiciele) → Ważyński) i zmieniająca się sytuacja majątkowa były czynnikami, z powodu których pojawiły się dwa okresy (pierwsza połowa XVII w. i początek XVIII w.) świadczące, że w tym czasie Maliszewscy nie byli w stanie wykorzystać wszystkich potencjalnych możliwości wynikających z ich mobilności społecznej.

FINANSOWANIE

Artykuł powstał w ramach prac prowadzonych w ramach projektu finansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego (nr 09.3.3-LMT-K-712-0160) na podstawie umowy o dofinansowaniu z Litewską Radą Nauk.

Genealogia Maliszewskich (poł. XVI w. – pierwsza poł. XVIII w.)

Znaki umowne: * – urodzenie, † – śmierć, ⚭ – małżeństwo, v. – *voto*

BIBLIOGRAFIA

- Ališauskas Vytautas, Tomasz Jaszczolt, Jovaiša Liudas and Paknys Mindaugas. *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.* Vilnius: Aidai, 2009.
- Bardach, Juliusz. “Niedział w statutach litewskich na tle praktyki.” In *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, edited by Juliusz Bardach, 113–173. Warszawa, Białystok: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Białostockie Towarzystwo Naukowe, 1970.
- Biliński, Antoni. *Szlachta ziemi dobrzyńskiej za ostatnich Jagiellonów*, edited by Zygmunt Wdowiszewski. Warszawa: Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego – Instytutu Popierania Nauki, 1932.
- Błaszczuk, Grzegorz, ed. *Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księstwo Żmudzkie 1690 r.* Warszawa: Neriton; Instytut Historii PAN, 2009.
- Błaszczuk, Grzegorz. *Herbarz szlachty żmudzkiej*, vol. 4. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015.
- Błaszczuk, Grzegorz. *Żmudź w XVII i XVIII wieku. Zaludnienie i struktura społeczna.* Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1985.
- Chachaj, Marian. “O dacie urodzenia i o edukacji hetmana Jana Karola Chodkiewicza.” In *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII wieku)*, edited by Sławomir Górzyński and Mirosław Nagielski, 49–58. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2014.
- Czaplewski, Paweł, ed. *Polacy na studiach w Ingolsztacie. Z rękopisów Uniwersytetu Monachijskiego.* Poznań: Drukarnia i Księgarnia Św. Wojciecha, 1914.
- Czepe, Maria. “‘Tytułarne’ urzędy ziemskie w czasach Augusta III.” *Kwartalnik Historyczny* 106/3 (1999): 77–88.
- Drungilas, Jonas. *Erelis lokio guolyje. Lenkų bajorai Žemaitijoje XVI–XVIII a. Migracija, kalba, atmintis.* Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019.
- Dworzaczek, Włodzimierz. *Studia nad dziejami społeczeństwa, polityki i kultury dawnej Polski w wiekach XVI–XVIII*, edited by Zbigniew Chodyła and Zofia Sprys. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2010.
- Jatulis, Paulus, ed. *Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis*, part 2. Roma: Academia Lituana Catholica Scientiarum, 1989.
- Lulewicz, Henryk, ed. *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, vol. 2: *Okresy panowań królów elekcyjnych XVI–XVII wiek.* Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2009.
- Mikulski, Krzysztof, Wojciech Stanek, Zbigniew Górski, Ryszard Kabaciński, eds. *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy.* Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1990.
- Miškinis, Algimantas. “Kretinga.” In *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės*, vol. 3, part 1: *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*, edited by Algimantas Miškinis, 294–314. Vilnius: Savastis, 2004.
- Ochmański, Jerzy. “Szlachta żmudzka w XVII wieku.” In *Dawna Litwa. Studia historyczne*, edited by Jerzy Ochmański, 198–212. Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze, 1986.
- Pakulski, Jan. *Ród Godziębów w średniowiecznej Polsce. Studium genealogiczne.* Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2005.

- Pośpiech, Andrzej. *Majątności na sprzedaż. Szlachecki handel ziemią i przemiany struktury majątkowej w powiecie kaliskim w latach 1580–1655*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1989.
- Rachuba, Andrzej and Henryk Lulewicz, ed. *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, vol. 2: *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009.
- Rachuba, Andrzej, Henryk Lulewicz, Przemysław P. Romaniuk and Andrzej Haratym, eds. *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, vol. 3: *Księstwo Żmudzkie XV–XVIII wiek*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015.
- Rachuba, Andrzej, Henryk Lulewicz and Przemysław P. Romaniuk, eds. *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, vol. 4: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2003.
- Rachuba, Andrzej, Henryk Lulewicz, Tomasz Jaszczołt, Andrej Radaman, Przemysław P. Romaniuk, Andrej Macuk, Adam Danilczyk and Andrzej Haratym, eds. *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, vol. 9: *Województwo mścisławskie XVI–XVIII wiek*. Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, 2019.
- Ragauskienė, Raimonda. "Mikalojaus Radvilos Rudojo Biržų kunigaikštystės vietininkai – didiko klientūrinės sistemos teikiamos galimybės." In *Lietuva ir jos kaimynai. Nuo normanų iki Napoleono*, edited by Irena Valikonytė, 237–265. Vilnius: Vaga, 2001.
- Russkaya istoricheskaya biblioteka*, vol. 33: *Litovskaya metrika. Otdel pervyy*, part 3: *Knigi Publichnykh del. Perepisi voyska Litovskogo*. Petrograd: Tip. Glavnogo Upravleniya Udelov, 1915.
- Saviščevas, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai 1409–1566 m*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
- Slizh, Natalya. *Shlyubnyya i pazashlyubnyya stasunki shlyakhty Vyalikaha Knyastva Litovskaha w XVI–XVII stst*. Smalyensk: Inbyelkul't, 2015.
- Tyla, Antanas and Dainius Žygelis, eds. *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, vol. 2: *Kretinga, Skuodas, Šiauliai, Šventoji, Varniai, Veliuona, Vieksniai, Virbalis, Vladislavovas*. Vilnius: Pradai, 1997.
- Tyla, Antanas, ed. *Senoji Lietuvos literatūra*, vol. 2: *Mikalojaus Kazimiero Šemetos "Reliacija"*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
- Treininė, Elena. "Žemaitijos dvarų dokumentų kolekcija." *Lietuvos istorijos metraštis. 1981 metai* (1982): 105–114.
- Uruski, Seweryn. *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, vol. 10. Warszawa: Skład główny księgarnia Gebethnera i Wolffa w Warszawie, 1913.
- Vasiliūnienė, Dalia. *Žemaičių Kalvarija. Piligriminio centro istorija ir dailė XVII–XX a*. Vilnius: Aidai, 2009.
- Waldo, Barbara. *Niedział rodzinny w polskim prawie ziemskim do końca XV stulecia*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1967.
- Wroniszewski, Jan. *Szlachta ziemi sandomierskiej w średniowieczu. Zagadnienia społeczne i gospodarcze*. Poznań, Wrocław: Wydawnictwo Historyczne, 2001.
- Żojdź, Karol. *Wszyscy ludzie króla. Zygmunt III Waza i jego stronnicy w Wielkim Księstwie Litewskim w pierwszych dekadach XVII wieku*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2019.